

ГЕРМИНАЛНИ ЧАС

1.

Протиче пола века од одласка Беле Хамваша, мађарског романсијера и есејисте. Његов одлазак био је такоређи неприметан, иако је свет напустио писац колосалног опуса и значаја; у вечност се преселио из безимене славе, па ни суграђани, изузев тек неколицине упућених, нису знали кога тог кишног новембарског дана, у години последње побуне студената и још једанпут подгрејане наде у бољи свет, мала поворка испраћа на месно гробље у Сентандреји.

Представљан је као библиотекар, сентандрејски баштован, магационер, помоћник физичког радника на градилиштима на Тиси (увече, у кафани, физикалци су мислили да је само један од њих); тек реткима је било познато да је учитељ живота, полиглота (читао на грчком, кинеском, санскрту, хебрејском, немачком, енглеском, и преводио са њих), писац; онај који присно познава жену, вино, цвеће, воће, птице, радост стварања, бројне атрибуте универзума. Његов профил и невероватни статус сликовито је представио песник Геза Чат: да су живи Буда, Лао Це, Хераклит, Шекспир, једини човек у Европи нашега доба који би могао с њима да поразговара, и то на њиховим матерњим језицима, био би Бела Хамваш. Али за кафу са њим морали би доћи на градилиште, и сачекати прилику за паузу, да он одложи колица са малтером. Ово је срећна земља, помислили би они, када су јој овакви неквалификовани радници.

2.

Међутим, откако је Хамваш објавио своју прву књигу, више ниједна му се, током наредне двадесет и две године, колико је још боравио на свету, у тој срећној земљи није могла појавити; није био по вољи

многима који се питају, па ни неприкосновеном Лукачу („с лицем од пре 1920.”), за кога је, три пута у једном тексту, рекао да је конзервативан и да не разуме уметност (наводећи примере његовог недостатка слуха за вредности Пруста, Џојса, Жида, и друге који обележавају ново раздобље двадесетог века). Један од стваралаца нагнаних у положај унутрашње емиграције (ни он попут Пастернака не би могао прихватити да оде из своје домовине, да остави небо под којим је прогледао), без потпоре пажње, лишен контакта са читалаштвом, Хамваш у потпуном глувилу наставља да ствара блистава дела, штавише таква чији је основни тон животна радост; колико је био изнад ситуације, довољно показује *Мађарски Хийерион*. У тој збирци есеја, заправо лирске прозе, каже да се дело, као уклесано у гранит, уписује у онај интимни простор између ствараоца и Створитеља, у ту књигу истинског постојања, чему ни нису неопходни сведоци.

Хамваш живи у складу са оним што пише, попут Лао Цеа, Емпедокла, будиста. Ни слава ни каријера за Белу Хамваша нису могле бити мотив; именујући своју позицију, каже да је досегао безимену славу: она је насупрот успеху, оно што сматра највишим рангом уметника. Најнижи, пак, степен јесте популарност, тај „приход у ситнишу”. У времену када је политика капа изнад свег живота, уметност, као и свако испољавање, постаје журналистичка: површна, и испод мере; и свеједно је да ли таква постоји или не, када би се уклонила, никоме не би недостајала, описује Хамваш своју и нашу садашњицу. Окружење лажних вредности сада је природно, и уколико би ту чињеницу човек узимао превише к срцу, једино би му преостало да неизрециво пати.

Податак који најбоље илуструје на каквим све искушењима је морао да потврђује своју способност превазилажења: током бомбардовања Будимпеште, пала је граната на његов дом, изгорела му је драгоцену библиотеку, са рукописима и исписима „за следећих петсто година рада” – када је изашао из кризе, он је поново написао своја главна дела, у

подвигу незабележеном у нашем времену. Као да му је понављање било суђено, поново је морао да напише своје књиге, поново да се жени, поново да се појављује као писац; у другом наврату се остваривао.

Већ друге године по окончању Хамвашевог земног века, појавили су се његови текстови, овога пута у периодици у Србији; после тога почели су да излазе и у Мађарској, као да их управо исписује наш савременик. Но, у једном часу, код нас ће бити у оптицају више његове прозе неголи у пишчевој домовини. Наши поштоваоци Хамвашеве литературе налазе како није случајно што је његов повратак почео баш на српском, ако се овај писац у Србији примио то би могло значити да у нама још није сасвим замрла метафизичка осетљивост; ширину поменути пријемчивости убедљиво приказује „аутографски роман” о рецепцији Беле Хамваша у српској култури *Границе ишчезавају зар не?* Саве Бабића, преводиоца и промотера Хамвашевог дела, који му је посветио четири најплодније деценије свог живота.

3.

Бела Хамваш наступа из универзума цитата. Није то једини свет из кога долази, али цитат и интертекстуални поступак су још једна димензија његовог рукописа којом се овај непревазиђени читалац борхесовског соја потврђује као наш савременик. Посеже за миленијумским памћењем како би нас суочио са древном баштином и заборављеним бићем човека. Хамваш наводи знане и незнане писце, али и измишљене ауторе: све је једнако у функцији његовог неодољивог текста.

Универзални мудрац, необична личност свестране стваралачке енергије.

Непознати велики писац.

И та синтагма се примала као оксиморон. Сви оскудни биографски подаци о писцу деловали су нестварно, као да је реч о некоме ко долази с удаљене планете или из дубина времена, као некакав

ренесансни горостас. Сам Хамваш је, блиско и нашем Андрићу, налазио да биографија писца није посао за критичара, историчара, теоретичара књижевности, па нити од посебног интереса за читаоца: све се налази у делу, које је својеврстан дестилат његовог живота.

Па ипак, и у његово дело се може улазити у биографском кључу; уз све уважавање разлике између ауторског и приповедачког гласа, остајало је за то довољно назнака дуж његовог разубуђеног есејистичког текста. Хамвашева биографија, иако без „великих”, споља видљивих догађаја, посебно је занимљива и инспиративна, како по посвећености једном позвању, по дубини и снази увида до којих је стизао, тако и по сагласности његовог писања и живота; пре свега по реализацији, остварењу једне аутентичне егзистенције у форми идиле.

Све, у привидном непостојању, док се чинило да је само помоћни физички радник, када је краљ живота представљан као просјак; у безименој слави.

Полазећи од биографског податка, може се пратити поступак којим се чињеница живота у тексту претвара у књижевну; иако та реалност, када прође кроз биће уметника, као у алхемијском процесу, постаје нова стварност коју је потребно дешифровати.

Хамвашева самоћа, унатраг посматрано, била је неминовна: у њеној историји све једно из другог произилази. Човек је срастао са својом причом, том јединственом личном повести; једно су, када живот прође и остане животопис попут романа. С тачке гледишта завршеног дела, све је било неизбежно: када се већ догодило, може се реконструисати као судбинско. Но, писац би једнако апсорбовао, и уметнички транспоновао у књижевном поступку, и неке друге околности да се са њима суочавао: није ни Достојевском ни Вајлду била неопходна робија, нити Прусту астма, као ни Кафки онакав отац, довољан би им био већ и само живот. Излишно је питање да ли би Хамваш пронашао исту тачку аутентичне егзистенције да није пре тога изопштен из средине и

сопственог доба. Околности не могу од човека начинити ни лупежа, некмоли песника; не могу се побркати са генијем.

Међутим, сваки гест подложен је различитим читањима, и читавањима; поготову тако радикалан попут повлачења не пролази без коментара. Од већине незапажено, Хамвашево је од остатка остатака тумачено као поступак маргиналаца, оних који су у животу пропали па у најбољем случају сада настоје да рационализују сопствени неуспех. Јер, није нормално, зар би могло бити, да неко одустаје од успеха и каријере, и свега што уз њих следује; Имре Кеси ту позицију назива охолом усамљеношћу каква се заснива само на острву изван живота. Канда су већ заборављена времена када је такав поступак био нормалан и могућ; одбачена је реализација основног стања.

И велики историчар идеја, заточник слободе, суптилни тумач књижевности, додуше не поводом Хамваша, он није ни могао знати за писца безимене славе иако су били и савременици, на једном месту исказује становиште с којим мађарски Хиперион индиректно полемисхе; каже да повлачење („аскетско самопорицање“) може бити извор интегритета и спокојства, али тешко да се оно може назвати проширењем слободе. Ако се спасем тако што се затворим у кућу и затарадим сва врата, можда сам слободнији него што бих био да ме је непријатељ заробио, али зар не бих био још слободнији да сам га победио или да сам ја њега заробио; ако претерам, ако сувише сузим свој простор, онда ћу умрети. Логичан крај процеса отклањања сваког рањивог поља јесте самоубиство, вели теоретичар слободе, ноћни посетилац и гост из будућности видовите песникиње, добитник њеног *Шийурка у цвајџу*.

Међутим, Хамвашево повлачење тече у супротном смеру; он не тежи да се реши рањивих места (штавише, захвалан је добу што су му додељене такве околности, живот усред кризних времена, *Ода двадесетом веку* није посве иронична, на којима се он, изоштравајући осетљивост за питања бивства и

одржавајући будност, само оснажује), такво одступање није аскеза како то неке споља може да се учини већ откривање нових простора живота.

4.

У сазвежђу појмова које у Хамвашевом тексту гравитира око кључне теме веродостојног бивства, поједини су преузети од савременика, „основно стање” од Лајоша Сабоа, док већина потиче из древне баштине човечанства којом се непрекидно бавио и напајао; један од ређе помињаних је герминални доживљај.

Хамваш тврди како уметник у једном часу доспева пред велики доживљај, пред којим мора да застане: који потреса и сеже до највећих дубина човека (налик на *сашори* у зен будизму); и све што се после тога збива само расте и кристалише се око таквог доживљаја. Отада његово животно окружење престаје да постоји као бесплодни свет који се распада на дане, минуте, задатке; као свет рада којим се оправдава и онај, како вели, иначе безвредан живот. Одједном, после истинског буђења, све се указује у новом светлу, и од истих елемената саздаје се посве нова егзистенција.

Хамвашевом делу је могуће приступити и из угла потраге за наговештеним герминалним доживљајем аутора, при чему је утисак како је таквих пресудних, покретачких доживљаја код њега било више.

Можда је један такав потрес бомба, када му је пламен прогутао личну књижицу и рукописе, однео дотадашњи живот. Можда изгон с посла (из пишчевог раја званог библиотека), искључивање из књижевног живота. Други нов почетак би могао бити један невидљиви доживљај који му се у магновењу отворио; осећај слободе и помирености са животом. Искључен из окружења, а сједињен, ни мање ни више, с бескрајем. Није важно што се ништа не види споља, што се не зна за то; ионако није за друге намењено. Али постоји као стварност, као један нови систем света у који је себе увео.

Од дана када је остао сам; одатле. Када је гурнут у осаму, онда је почео да је продубљује и открива нове светове.

Одасвуд се могло кренути.

Заправо, ни код Хамваша се не може установити где је смештен почетак, када је покренуто његово „прелажење у елементе”, у вечност, када начињен први корак премештања сопствене судбине у златно доба, тога спасавања у идили; када се једном ступи у бивство, канда је човек ту одувек. Аутентично постојање се васпоставља у читавој егзистенцији и чини се у сваком детаљу доследним: показаће се како се оно од неког давног тренутка, који се све више помера у прошлост, испољавало и непрекидно расло. Животна прича или судбина, чим се конституише, у целисти је образложена, и изгледа као отпочетка грађена; сваки детаљ је њен, један камичак у мозаику. За Хамваша се зна да је био веран својој судбини; другим речима, отпочетка је знао своје позвање и само га је следио.

5.

Хамваш никада, баш као ни Андрић, као ни Киш, не би могао изговорити ону реченицу (не само због самохвалисавог тона у њој): „Поражен сам у свим областима осим у књижевности”. Књижевност за њега није била ни резервна, ни утешна област, већ суштинско подручје постојања; ко у њој није поражен, није ни у чему.

„Погрешно схваћен, негиран, несхваћен, изигран, напуштен, неуспешан, сам и сам.”

Та ситуација се чини подесном за преображај; Хамваш иначе сматра да је поновно успостављање нормалитета могућно у сваком тренутку, и ово личи на место његовог почетка. Пошто је, одричући се и сам успеха, каријере, афирмације, продужавао с радошћу стазом на коју га је доба већ било изгурало, иступајући из људског света откривао је нове вредности живота. Сам је знао, он понајбоље (можда и једини, док се другима чинило да је изгубљен), како

то није удаљавање; иако је одмицао од човека, није потонуо у ништавилу, него је управо растао. Када судбина ступи међу елементе, каже, она се дивинизује; у преводу, обожи. Други назив овог стања је златно доба. Пошто се оно досегне, онда се људски живот остварује као идила. За њу, пак, Хамваш изналази безброј описа, читаву ризницу епитета. Бити безимен. Стварати као море. Безрек и сам. Бити пољубац дат у сну, ветар, лист, претворити се у безгласност. Говорити језиком који се више не упућује од једног људског бића другоме, каже; иако се и међу њима разлеже, то му више није смер. Смисла нема, сврха се изгубила, оглашава се као ноћни ветар, никоме, ни за шта, безимен, сам. Као кос; почети да пише птичјим језиком, да разумева бесмртност цврчка. Одрекао се човека, удаљио од заједничког људског живота, одустао од амбиције да његов глас стигне до других.

И зато је нашао оно што је најдаље од човека данашњице, златно доба; оно нас посматра са сваке његове странице. Његово дело је исповест онога ко је упознао Хипербореју, нашао Атлантиду, стигао на острво Думокала.

6.

Када је Хамваш сапутник, онда су мотиви пролазности и припреме за вечни живот, потраге за златним добом и идилом, откривања герминалног доживљаја, песме коса и цврчка, обавезни део пртљага и непрекидно извирују из путне торбе.